

UO'K: 632.4: 934:632.7

DORIVOR O'SIMLIKLARINING AHAMIYATI VA ASOSIY ZARARKUNANDALARI

Ro'ziqulov Davlatbek Nazaraliyevich

Toshkent davlat agrar universiteti katta o'qituvchisi

Tufliyev Nodirbek Xushvaqtovich

O'simliklar karantini va himoyasi ilmiy-tadqiqot instituti laboratoriya mudiri, qishloq xo'jaligi fanlari doktori, professor

Imomova Muqaddas Hasanovna

O'simliklar karantini va himoyasi ilmiy-tadqiqot instituti kichik ilmiy xodimi

Jalgasov Baxram Abat uli

O'simliklar karantini va himoyasi ilmiy-tadqiqot instituti kichik ilmiy xodimi

Annotatsiya. Mazkur maqolada dorivor o'simliklarning asosiy zararkunandalaridan shiralar, tunlamalar, uzunburunlar, qandalalar, oqqanotlar, o'rgimchakkanalar chigirtkalar va simqurtlar kabi zararkunadalar uchrashi, turtarkibi aniqlanganligi hamda dorivor o'simliklarning gegografik tarqalishi hamda ahamiyati haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Dorivor o'simliklar, zararkunanda, farmasevtika, ahamiyat.

Abstract. This article presents information on the occurrence and species composition of the main pests of medicinal plants, such as aphids, moths, beetles, bedbugs, whiteflies, spider mites, locusts, and tapeworms, as well as on the geographical distribution and significance of medicinal plants.

Key words: Medicinal plants, pest, pharmaceuticals, significance.

Аннотация. В данной статье представлена информация о встречаемости и видовом составе основных вредителей лекарственных растений, таких как тли, совки, долгоносики, клопы, белокрылки, паутиные клещи, саранча и проволочные черви, а также о географическом распространении и значении лекарственных растений.

Ключевые слова: Лекарственные растения, вредитель, фармацевтика, значение.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 20-maydagi "Dorivor o'simliklar xomashyo bazasidan samarali foydalanish, qayta ishlashni qo'llab-quvvatlash orqali qo'shimcha qiymat zanjirini yaratish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-139-son Farmoni Dorivor o'simliklar xomashyo bazasidan

AGRO KIMYO HIMOYA VA O'SIMLIKLER KARANTINI

samarali foydalanish, kasalliklarning oldini olish va davolashda dorivor o'simliklarni keng qo'llash, dorivor o'simliklarning madaniy plantatsiyalarini barpo etayotgan hamda tadbirkorlik subektlarini qo'llab-quvvatlash orqali chuqur qayta ishlashni tashkil etish, dorivor o'simliklar yetishtirish bo'yicha hududlar kesimida ixtisoslashtiriladi. Bunda, 2022-yildan 2026-yilgacha 36 000 gektar maydonda yangi dorivor o'simliklar plantatsiyalari tashkil etiladi.

Respublikada o'simliklarni himoya qilish sohasida atrof-muhit, insonlar va jonzorlar uchun bezarar bo'lgan biologik kurash usulini qo'llashga katta ahamiyat berilmoqda. Keyingi yillarda yangidan biolaboratoriyalar tashkil etilmoqda va eskilari qayta Zararkunandalarning yoppasiga tarqalishi oldini olish maqsadida profilaktik tadbirlarga ham katta e'tibor berilmoqda.

Kimyoviy ishlov ko'lami kamayishiga qaramay bu usuldan zararkunandalar keskin ko'paygan va biologik samara bermaydigan holatlarda foydalanish lozim. Shu sababli, kimyoviy preparatlarni atrof muhitga zararli ta'sirini kamaytirish va yuqori iqtisodiy samara olish maqsadida kamroq zaharli (III-IV klass) bo'lgan pestitsidlardan foydalanilmoqda.

Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirishda yuqori va sifatli hosil olishning asosiy omillaridan biri o'simliklarni zararkunanda, kasalik va begona o'tlardan himoya qilishdir. Buning uchun qishloq xo'jaligi korxonalarida o'simliklarni himoya qilish tadbirlarini to'g'ri va rejali tashkil etish va boshqarish lozim.

Ilk bor dorivor tirnoqgul (*Calendula officinalis* L.) o'simligida shiralar, tunlamalar, uzunburunlar, qandalalar, oqqanotlar, o'rgimchakkanalar chigirkalar va simqurtlar kabi asosiy zararkunandalar uchrashi aniqlandi va ularga qarshi kurash choralarini ishlab chiqilmoqda.

Yer yuzida dorivor o'simliklarning 10-12 ming turi bor. Mamlakatimizda dorivor o'simliklarning mahalliy floraga mansub 4.3 mingdan ortiq turidan 750 turi dorivor hisoblanib, ulardan 112 turi ilmiy tibbiyotda foydalanish uchun ro'yxatga olingan, shundan 70 turi farmasevtika sanoatida faol qo'llanib kelinmoqda. Qadim zamondan boshlab inson yovvoyi holda o'sadigan o'simliklarni turli kasalliklarni davolashda foydalanib keladi.

Shunday dorivor, shifobaxsh o'simliklardan biri dorivor tirnoqgul (*Calendula officinalis* L.) o'simligi bo'lib ushbu o'simlik astradoshlar oilasiga mansub. Bir yillik bo'yi 30-50 sm, ba'zan 60 sm ga yetadigan o't o'simlik. Ildizi shoxlangan o'q ildiz. Poyasi qattiq tik o'suvchi, asos qismidan boshlab shoxlangan, qirrali bo'lib, yuqori qismi bezlar bilan qoplangan. Barglari oddiy bandli cho'ziq teskari tuxumsimon, poyada ketma-ket joylashgan. Poyaning yuqori qismidagi barglari bandsiz tuxumsimon gullari savatchaga to'plangan. Iyun oyidan boshlab kech kuzgacha gullaydi. Mevasi iyuldan boshlab yetiladi. Gullari tillarang sariq, sariq yoki to'qsariq poya va yon novdalar uchida savatchalarga to'plangan holda bo'ladi. Vegetatsiya davomida uning guli 4-5 marta terib olinadi.

Xalq tabobatida tirnoqgulning gul to'plami ishlatiladi. Gullari qiyg'os ochilgan vaqtda, qisqa bandli yoki bandsiz qilib yig'ib olinadi va salqin yerda

AGRO KIMYO HIMOYA VA O'SIMLIKLER KARANTINI

quritiladi. Tirnoqgulning gullari tarkibida 7,8% gacha karotin (karotinoidlarning umumiy miqdori tilsimon gullarida 3% ga yetadi), 0,4% gacha efir moyi, 4% gacha shilliq, 10,4-11,2% oshlovchi moddalar, flavonoidlar, triterpendiollar, 6,84% organik (olma, salitsilat) kislotalar va boshqa kimyoviy birikmalar bor.

Tirnoqgul dorivor o'simligi Rossiyada, MDX davlatlarida hamda Osiyoda dorivor va manzarali ekin sifatida ko'plab ekiladi.

Bugungi kunda Respublikamiz hududida joylashgan dorivor ekinlariga ixtisoslashgan maydonlarda farmasevtika sohasini rivojlantirish, aholini tabiiy doridarmonlar bilan ta'minlash va aholi sog'ligini yaxshilash maqsadida dorivor o'simliklarni yetishtirish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Shuning uchun ham bir necha viloyatlarda jumladan; Toshkent, Jizzax, Samarqand, Qashqadaryo, Surxondaryo va boshqa bir qator viloyatlarning o'rmon xo'jaligi ekinzorlarida dorivor ekinlarni yetishtirish va undan olinadigan hosil miqdori hamda sifatini oshirish maqsadida dorivor ekinlar ekish uchun maydonlari ajratilgan.

Manzarali o'simlik sifatida Moldova, Ukraina, Rossiyaning Yevropa qismining janubiy tumanlarida hamda Kavkazda, dorivor o'simlik sifatida esa Krasnodar o'lkasida, Poltava va Moskva viloyatlarida o'stiriladi.

Asosan dorivor tirnoqgulning gullari endi ochilgan paytida terib olinib salqin joyda quritiladi. Dorivor tirnoqguldin tabobatda ko'plab dorilar tayorlanib ular har xil yaralar, angina, kuygan joylar, tomoq kasalliklari, isitma meda-ichak kasalliklari hamda buyrak kasalliklarini davolashda foydalaniladi

XULOSA

Respublikamizda dorivor o'simliklarni asosiy zararkunandalari tur tarkibi, geografik tarqalishi, iqlimi, tuproq sharoitlarini o'rganilib asosiy zarakunanlariga qarshi kurash choralari olib borilmoqda. Bunga sabab yildan-yilga dorivor o'simliklariga talab oshib borayapti shuning uchun ham dorivor o'simliklar ekiladigan maydonlar ham kengaytirilmoqda hamda ularning zararkunanda tur-tarkibi zarari ham ortib bormoqda.

ADABIYOTLAR

1. Yaxontov V.V. «O'rta Osiyo qishloq xo'jalik o'simliklari hamda mahsulotlarini zararkunandalari va ularga qarshi kurash». Toshkent «Toshkent» 1961.
2. A.Murodov-Umumiy entomologiya kursi "Mehnat" nashriyoti Toshkent 2003.
3. Xo'jayev SH.T., Xolmurodov E.A.-"Entomologiya, o'simliklarni zararkunandalardan uyg'unlashgan himoya qilish, qishloq xo'jalik ekinlarini himoya qilish va agrotoksikologiya asoslari. Toshkent, "Fan" nashriyoti, 2009.
4. O'.Ahmedov, A.Ergashev, A.Abzalov, M.Yulchieva. Dorivor o'simliklar yetishtirish texnologiyasi va ekologiya Toshkent – 2009.

AGRO KIMYO HIMOYA VA O'SIMLIKLAR KARANTINI

5. Dusmanov I., Xolliyev A. O'simliklar zararkunanda kasalliklari va ularga qarshi kurash choralari. Tavsianoma 2015.
6. O'zbekistonda vatan topgan dorivor o'simliklar. – Toshkent: Fan, 1984.
7. Dorivor o'simlik zararkunandalari. B.Q.Muxammadiyev, A.T.Xolliyev, N.Irgasheva, A.Xasanov. T.: "ToshDAU tahririyat nashriyot" bo'limi, O'quv qo'llanma, 2019.